

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามในครั้งนี้ เพื่อให้ทราบแนวทางในการจัดตั้งที่มีความเหมาะสม ผู้ศึกษาจึงรวบรวมแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษาค้นคว้าได้ 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนทางเลือก
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะการละครสำหรับเด็ก
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะการแสดงในภาคอีสาน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนทางเลือก

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนทางเลือกเป็นการศึกษาข้อมูลเพื่อให้ทราบถึงแนวคิด ความเป็นมา และทฤษฎีต่างๆเกี่ยวกับการจัดการศึกษาทางเลือก เพื่อเป็นแนวทางให้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในโครงการได้อย่างถูกต้อง และตรงตามวัตถุประสงค์หลักของโครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามในครั้งนี้

2.1.1 ความหมายของโรงเรียนทางเลือก¹

โรงเรียนทางเลือกคือ สถาบันการศึกษาที่จัดรูปแบบการศึกษาและมีแนวทางการดำเนินงานตามแนวคิด และปรัชญาการศึกษาทางเลือกที่ตนเชื่อถือ มีการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษา และมีการเรียนการสอนทั้งแบบในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย โดยกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดรูปแบบของโรงเรียนทางเลือกไว้ 5 รูปแบบ ได้แก่

¹ ชวัลชนก โชติช่วง, kwanchanok@trf.or.th, "เด็กไทยเรียนแบบไหนดี" http://rescom.trf.or.th/tips/x.asp?Art_ID=43, 17 พฤศจิกายน 2549

1. โรงเรียนในกำกับของรัฐ ที่เน้นความเป็นอิสระคล่องตัว ควบคู่กับความรับผิดชอบ มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติเป็นการเฉพาะ เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ
2. โรงเรียนวิถีพุทธ ที่นำหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียน
3. โรงเรียนสำหรับผู้มีความสามารถพิเศษ ใช้หลักการให้เด็กทุกคนมีโอกาสได้รับการวัดแหวว่ามีความสามารถพิเศษด้านใดบ้าง จากการสังเกตของพ่อแม่ ผู้ปกครองและครู
4. โรงเรียนสองภาษา เป็นโรงเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อในการเรียน
5. โรงเรียนต้นแบบการใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นโรงเรียนที่อาศัยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โทรคมนาคมและเครือข่ายคอมพิวเตอร์เป็นหลัก โดยผู้เรียนจะเรียนที่ไหนก็ได้ ไม่ต้องไปนั่งเรียนในห้องเรียนจริง

การแบ่งกลุ่มการศึกษาทางเลือกนี้ไม่ได้มีข้อจำกัดตายตัวเพราะในความเป็นจริงบางกลุ่ม บางองค์กรจะมีลักษณะก้ำกึ่งกันไม่ได้เข้าข่ายกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ หรือบางกลุ่มก็สามารถจัดเข้าได้กับหลายกลุ่ม

การจัดการศึกษาทางเลือกนั้นในแต่ละโรงเรียนจะมีแนวทางการดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามแนวคิด และปรัชญาการศึกษาทางเลือกของตน ซึ่งแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือกนั้นได้มีบุคคลและกลุ่มบุคคลที่เสนอแนวคิดและนวัตกรรมการศึกษาทางเลือกให้สังคมมาเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง โดยแนวคิดในการจัดการศึกษาทางเลือกที่โรงเรียนทางเลือกต่าง ๆ นิยมนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบความคิดในการจัดการศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

2.1.2 แนวคิดในการจัดการศึกษาทางเลือก²

ซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer hill) โดย เอ.เอส.นีย์ล ชาวอังกฤษ มุ่งเน้นเสรีภาพของเด็กขจัดการใช้อำนาจของผู้ใหญ่ที่เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ของเด็กๆ ให้หมดไป

มอนเตสซอรี (Montessori) โดย แพทย์หญิงมาเรีย มอนเตสซอรี ชาวอิตาลีมุ่งให้เด็กได้เจริญงอกงามไปตามความต้องการตามธรรมชาติของเขา โดยสร้างสภาพแวดล้อม อุปกรณ์ เครื่องมือช่วยในการเรียนรู้ที่ทำให้เด็กสามารถดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวให้ปรากฏออกมา

² สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, แนวปฏิบัติการจัดการศึกษาทางเลือกที่จัดโดยครอบครัวและสถานประกอบการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2548), น.2.

วอลดอร์ฟ (Waldorf) โดย ดร. วอลดอร์ฟ สเตเนอร์ ชาวออสเตรีย เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วยกาย จิตใจ จิตวิญญาณที่มีพัฒนาการไปตามช่วงวัย การศึกษาจะต้องเป็นระบบ การบูรณาการในการสร้างสรรค์สมรรถภาพทั้งสามประการของมนุษย์ ได้แก่ ความคิด ความรู้สึก และพลังของเจตจำนง เพื่อการพัฒนาปัจเจกชนที่มีอิสระทางปัญญา

เร็กจิโอ เอมีเลีย (Reggio Emilia) โดยกลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านวิลล่า เซลลา เมืองเร็กจิโอ เอมีเลีย ประเทศอิตาลี ได้จัดตั้งโรงเรียนประถมวัยในหมู่บ้านขึ้น บริหารโดยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ทั้งในด้านนโยบาย การวางหลักสูตร การประเมินผล และงบประมาณ ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่ทำให้เด็กเป็นตัวของตัวเอง หลักสูตรเป็นแบบปลายเปิดไม่มีการกำหนดเนื้อหาแน่นอน เพียงแต่รวบรวมหัวข้อโครงการที่คาดว่าจะสัมพันธ์กับความสนใจของเด็กไว้ เด็กจะเรียนรู้ผ่านการทำโครงการ (Project Approach)

คอนสตรัคติวิซึม (Constructivism) โดยฌอง เพียเจท์ (Jean Piaget) เชื่อว่าการที่เด็กได้มีโอกาสเลือกสรรสิ่งที่เขาสนใจ เด็กจะเรียนรู้อย่างมีความสุข ในบรรยากาศของมิตรภาพ ความหลากหลายของรูปแบบกระบวนการ ความหลากหลายของทักษะ ทำให้เด็กสามารถสร้างสรรค์องค์ความรู้ได้ด้วยตัวเอง

โฮมสคูล (Home school) ผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการศึกษาแบบโฮมสคูล ได้แก่ จอนห์ โฮลท์ ในสหรัฐอเมริกา โดยเชื่อว่าระบบการศึกษาแบบในโรงเรียนได้ขยายตัวมาในทางที่ผิดพลาดแทนที่จะทำให้เด็กเจริญงอกงามทางปัญญา กลับกลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการเรียนรู้และพัฒนาของเด็ก ในโลกแห่งการเรียนรู้โดยแท้จริงเด็กสามารถเติบโตได้โดยไม่ต้องไปโรงเรียน พ่อแม่ ความสัมพันธ์ สภาพแวดล้อมในครอบครัว รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีของการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปสามารถสร้างสรรค์ให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นภายในตัวเด็กเองได้

ในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนทางเลือกเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามในครั้งนี้ จะกล่าวถึงเฉพาะโรงเรียนทางเลือกในกลุ่มนวัตกรรมทางการศึกษา ซึ่งในกลุ่มนี้จะมีการดำเนินงานอย่างกว้างขวาง และกระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่แต่ละแห่งจะมีแนวคิดและปรัชญาการศึกษาที่เป็นของตน สถานศึกษาในกลุ่มนี้ที่จะนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการจัดการศึกษาทางเลือกของโครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคาม ได้แก่

โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก³ เป็นโรงเรียนแห่งแรกที่เริ่มดำเนินการจัดการศึกษาทางเลือกขึ้นในประเทศไทยโดยจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่1 ถึง 6 แก่เด็กกำพร้าที่ยากจนหรือมาจากครอบครัวแตกแยก ใช้แนวทางของโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ในประเทศอังกฤษควบคู่ไปกับหลักการจากพุทธศาสนา และเกษตรกรรมธรรมชาติ หลักการของโรงเรียนคือให้ความสำคัญกับเสรีภาพและประชาธิปไตย เชื่อว่าเด็กจะเรียนรู้ได้ถ้าเด็กพร้อมและมีความสุขที่จะเรียน ดังนั้นจึงให้อิสระแก่เด็กในการเลือกกิจกรรมตามความสนใจของตน แนวทางการเลี้ยงดูและจัดการศึกษา ได้ให้ความสำคัญในเรื่องภูมิหลังของเด็กและจัดสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติที่จะช่วยแก้ไขบุคลิกภาพและเยียวยาอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกกดตันมาแต่เดิม โดยให้มีบรรยากาศของความรัก ความเข้าใจ ให้อภัย ให้เสรีภาพ ให้ออกไปเล่นนอกบ้านเป็นหลักประกันในเรื่องปัจจัยที่แน่นอนและสอดคล้องกับธรรมชาติของเด็ก เด็กๆที่แรกเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านเด็ก จะได้รับอิสระเสรีภาพเพื่อให้โอกาสได้พัฒนาอารมณ์และความรู้สึกที่ถูก กดตัน และขัดแย้งกับสภาพครอบครัวที่แร้นแค้นตั้งแต่วัยเยาว์ โดยเชื่อว่าการเปิดโอกาสให้เสรีภาพทางอารมณ์และการแสดงออกเช่นนี้ จะทำให้เด็กปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่โดยปราศจากแรงกดดันของวัฒนธรรมสังคมนั้นในระยะยาว อันจะก่อให้เกิดบุคลิกภาพใหม่ที่มองโลกในแง่ร้าย

โรงเรียนรุ่งอรุณ⁴ เป็นโรงเรียนแนววิถีพุทธมีแนวคิดและปรัชญาที่เชื่อว่าเด็กสามารถพัฒนาตนเองและศึกษาตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามสถานการณ์ต่างๆซึ่งนำไปสู่อิสระภาพทางปัญญาในที่สุด หลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนจะนำกระบวนการการเรียนรู้แบบองค์รวมโดยมีแนวทางพุทธธรรมเป็นแกนหลักเชื่อมโยงกับตัวอย่างจริงที่เป็นทักษะชีวิตของผู้เรียนมาจัดเป็นแนวทางการศึกษาของโรงเรียน คณะครูเป็นผู้ออกแบบและพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับอายุและพัฒนาการของนักเรียน โดยครูจะระบุเป้าหมายคุณค่าที่จะเกิดกับผู้เรียนให้สัมพันธ์กับเนื้อหาสาระของแต่ละวิชากิจกรรมต่างๆจะถูกจัดเตรียมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงสอดคล้องประสานความเข้าใจในวิชาต่างๆ พร้อมกับความเข้าใจชีวิตของผู้เรียนไปพร้อมกัน ส่วนใหญ่นักเรียนจะเรียนรู้การทำงานด้วยการทำกิจกรรม และมีชิ้นงานที่เป็นความรับผิดชอบเฉพาะตน มีการทดสอบเป็นครั้งคราวเมื่อครูเห็นว่าเรื่องนั้นจำเป็นต้องมีการตรวจสอบ ทบทวน อย่างไรก็ตามเมื่อสิ้นสุดภาคเรียน นักเรียนจำเป็นต้องเสนอการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่เขาประมวล สะสม กลับกรองเข้ากับชีวิตของเขาเองภายใต้ชื่อว่า “งานหยดน้ำแห่งความรู้”

³ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี, “โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก” <<http://arc.rikc.ac.th/west/kan/mld1.html>> 19 พฤศจิกายน 2549

⁴ ครูไก่อ๊ตอก, เกี้ยวก่อยพาลูก(หลาน)เข้าโรงเรียนทางเลือก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.พี.เอ็น.การพิมพ์, 2549), น.78.

รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนจะแบ่งเป็น3ระดับชั้น ได้แก่

ระดับอนุบาล มุ่งเน้นให้เด็กมีกิจกรรมและเกิดพฤติกรรมที่สามารถช่วยเหลือและดูแลตนเองได้ผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ เล่นที่มีอิสระ และการเล่นที่มีความหมายในการเรียนรู้ที่ช่วยฝึกกล้ามเนื้อ ความรู้สึก และระบบสัมผัสของร่างกาย เน้นการฝึกฝนทำซ้ำให้เกิดเป็นพฤติกรรม ที่สร้างวินัยให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนโดยที่ผู้เรียนสามารถทำเรื่องนั้นๆได้โดยไม่ต้องมีผู้บอกกล่าว และปลูกฝังเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อันเป็นคุณธรรมสำคัญที่เกื้อหนุนการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้

ระดับประถม ใช้หลักการที่เรียกว่า"บูรณาการสู่ชีวิต" เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ผู้เรียนจะได้เรียนทุกเรื่องที่อยู่รอบตัว ครูจะค่อยๆพาเด็กเรียนรู้การทำงานและกิจกรรมทั้งภายในและนอกโรงเรียนที่เกี่ยวกับเรื่องที่ต้องเรียน จากการทำอย่างง่ายผู้เรียนจะเริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งที่เรียน และค่อยๆระบุคุณค่าเหล่านั้นออกมาได้เองโดยครูจะเป็นผู้ช่วยให้คำแนะนำเพื่อพาไปสู่ความจริง ความดี ความงามของเรื่องนั้นๆ ซึ่งเด็กจะเข้าใจเรื่องดังกล่าวได้เร็วและง่ายกว่าผู้ใหญ่

ระดับมัธยม บูรณาการเรื่องมนุษย์ สังคม และธรรมชาติสู่ชีวิตของผู้เรียนต่อเนื่องจากระดับประถม ในระดับนี้จะเน้นการทำงานจริง และการรับผิดชอบจริงของผู้เรียน

โรงเรียนเด็กรักป่า เริ่มจากการจัดกิจกรรมวันหยุดให้แก่เด็กนักเรียนในหมู่บ้าน และจัดค่ายให้กับหน่วยงานด้านเด็กต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ โรงเรียนเด็กรักป่าเป็นโรงเรียนทางเลือกแนวธรรมชาติศึกษาที่มีระบบการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวและเน้นความเท่าเทียมกัน เด็กจะเรียนรู้จากธรรมชาติควบคู่ไปกับระบบการศึกษานอกโรงเรียน(กศน) โรงเรียนเด็กรักป่าจะใช้กระบวนการทางศิลปะ เช่น การวาดภาพ บทกวี ดนตรี และละครมาบูรณาการร่วมกับธรรมชาติและภูมิปัญญาชาวบ้านต่างๆก่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ให้เกิดเป็นการรักษาและเข้าใจในธรรมชาติและเข้าใจในศิลปะ หลักสูตรและวิธีการเรียนค่อนข้างเป็นอิสระเนื่องจากเป็นโรงเรียนนอกระบบ

การจัดกิจกรรมของโรงเรียนมักจัดในรูปแบบค่าย การเดินป่าเพื่อให้มีโอกาสสัมผัสและสัมผัสธรรมชาติด้วยตนเองซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ การเลือกกิจกรรมสามารถเลือกได้ตามความถนัด และความสนใจของตน นอกจากนั้นโรงเรียนเด็กรักปายังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนมาก ด้วยการทำงานร่วมกับชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจโดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวฝ่ายย้อมสีธรรมชาติเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้และลดการทำลายป่าเป็นต้น

กลุ่มศิลปะการแสดง กลุ่มนี้จะใช้การแสดงละคร ละครหุ่น และกระบวนการทางศิลปะการละครเป็นสื่อในการพบปะหรือเข้าถึงเด็ก ๆ ตัวอย่างเช่น กลุ่มมะขามป้อม กลุ่มกระจกเงา กลุ่มกะจิตริต เป็นต้น การทำงานด้านการศึกษาทางเลือกของกลุ่มละครต่างๆจะเป็นการนำ

กระบวนการทางศิลปะการละครไปใช้เพื่อพัฒนาเยาวชนผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดค่าย การทำละครชุมชน หรือละครเร่ตามสถานศึกษา

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาวิเคราะห์ให้เห็นความแตกต่างระหว่างโรงเรียนในระบบเดิมและโรงเรียนทางเลือกได้ ดังนี้

ตารางที่ 2.1

โรงเรียนระบบเดิม	โรงเรียนทางเลือก
<ol style="list-style-type: none"> 1. รับข้อกำหนดจากกระทรวงศึกษาฯ ทั้งหลักสูตร เนื้อหา และตำราเรียน 2. เน้นการเรียนเขียนอ่าน วิชาการ 3. เน้นการเรียนรู้จากการสอนของครูหน้าห้องเรียนเป็นส่วนใหญ่ 4. เรียนเนื้อหาหนัก เน้นท่องจำ และเรียนแยกวิชาออกจากกัน 5. จำนวนนักเรียนต่อครูประจำชั้นมากกว่า 30 - 50 ต่อ 1 	<ol style="list-style-type: none"> 1. รับหลักสูตรจากกระทรวง แต่มีอิสระริเริ่มสร้างสรรค์ในการจัดทำเนื้อหา วิธีการสอน และตำราเรียน 2. เรียนทั้งวิชาการ ทักษะการใช้ชีวิต และการทำงานเป็นทีม 3. เริ่มจากความสนใจใฝ่รู้ของผู้เรียนและเรียนผ่านการลงมือทำจริงด้วยกิจกรรมกลุ่ม 4. ปรับลดเนื้อหาให้สมวัย เน้นการเข้าใจจริง และรู้จักสังเคราะห์ เชื่อมโยงความรู้ 5. จำนวนนักเรียนต่อครูประจำชั้นประมาณ 25 ต่อ 2

จากข้อมูลดังกล่าวผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ได้ว่าโรงเรียนทางเลือกจะให้ความสำคัญกับเด็ก และให้เด็กเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้เป็นการศึกษาที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลว่าเด็กแต่ละคนมีความชอบ ความถนัด และทักษะการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นครูจะต้องมีความเข้าใจธรรมชาติของเด็กเพื่อให้ทราบว่าเด็กมีทักษะการเรียนรู้เป็นอย่างไร และมีความถนัดทางด้านใดเป็นพิเศษ จึงจะสามารถจัดการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมตามศักยภาพและตามพัฒนาการของเด็กแต่ละคนได้ การให้ความสำคัญแก่เด็กจะไม่สร้างบรรยากาศในการแข่งขันและไม่เกิดความกดดันแต่จะก่อให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้ที่มีความอบอุ่นและเป็นมิตร ดังนั้นจึงส่งผลให้จำนวนนักเรียนต่อครูของโรงเรียนทางเลือกนั้นจึงมีจำนวนประมาณ 25 ต่อครู 2 คน

เพื่อจะทำให้ครูสามารถเอาใจใส่เด็กได้อย่างทั่วถึง ทั้งนี้โรงเรียนทางเลือกจึงต้องมีการพัฒนาบุคลากรซึ่งได้แก่ “ครู” ทั้งด้านวิธีคิดและวิธีทำงานอย่างต่อเนื่อง

การจัดการเรียนรู้ที่สามารถเห็นได้ชัดเจนในโรงเรียนทางเลือก คือ “การเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ และกระบวนการกลุ่ม” ซึ่งการเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าวส่งผลให้เด็กมีความรู้ที่เกิดขึ้นจากการความเข้าใจอย่างแท้จริงผ่านการลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเอง มีการลองผิดลองถูก จึงก่อให้เกิดการจดจำและเกิดความระมัดระวัง เมื่อเกิดปัญหาในการทำงานก็จะรู้จักแก้ปัญหา ซึ่งแตกต่างจากการเรียนรู้แบบท่องจำและเรียนรู้จากทฤษฎีเพียงอย่างเดียว ส่วนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่มนั้นจะช่วยให้เด็กรู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น เรียนรู้ที่จะช่วยเหลือกัน และพูดคุยเมื่อมีข้อขัดแย้ง อีกทั้งยังรู้จักค้นคว้า และนำเสนอผลงานอีกด้วย ซึ่งการเรียนรู้ในรูปแบบนี้มีส่วนช่วยในการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ของเด็กได้เป็นอย่างดีส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ศึกษามาดังกล่าว สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบความคิดให้กับโครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกได้ ทั้งในด้านการวางแผนทางการจัดการเรียนรู้และการจัดทำหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาทางเลือก ดังนี้ การจัดการศึกษาทางเลือกในโครงการจะมีรูปแบบการศึกษาที่เน้นการให้ความสำคัญแก่เด็กกว่า มีความชอบและมีทักษะการเรียนรู้อย่างไรบ้าง เช่น มีความชอบและความถนัดในศิลปะพื้นบ้านแต่ขาดความถนัดเรื่องศิลปะการละคร ดังนั้นจึงต้องเน้นการเรียนรู้ทางด้านศิลปะการละคร โดยจัดการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติในชั้นเรียนโดยใช้กระบวนการกลุ่มผ่านแบบฝึกหัดการแสดงร่วมกัน รวมทั้งใช้ชั้นเรียนศิลปะการแสดงเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้สึกนึกคิดระหว่างกัน ให้เด็กได้มีโอกาสที่จะเรียนรู้จักตนเองในแง่มุมใหม่ๆ และรู้จักเพื่อนร่วมชั้นเรียนผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันและการพูดคุยเปิดใจระหว่างกัน เพื่อทำลายกำแพงที่ปิดกั้นความรู้สึกและตัวตนแท้จริงภายในของตน ซึ่งการเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าวเป็นการเรียนรู้ในกระบวนการละครที่สามารถช่วยลดอัตตาหรือตัวตนที่มีก่อให้เกิดความจริงใจในการแสดง

การจัดการเรียนรู้ดังกล่าว “ครู” จะเป็นเพียงผู้นำที่คอยชี้แนะและแนะนำแนวทาง ไม่ใช่ผู้ที่ออกคำสั่งให้ปฏิบัติตาม การวางหลักสูตรของโรงเรียนจะเป็นการวางหลักสูตรแบบปลายเปิด คือไม่มีการกำหนดเนื้อหาแน่นอน เพียงแต่กำหนดหัวข้อที่จำเป็นเรียนรู้และมีความสอดคล้องกับหลักสูตรของคณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาศิลปะการแสดง เอกการแสดงละครเวทีและภาพยนตร์ไว้ แต่การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนและการจัดการเรียนรู้จะปรับเปลี่ยนไปตามความสนใจและศักยภาพของเด็ก เพื่อให้เกิดผลสำเร็จแก่ตัวผู้เรียนอย่างสูงสุด

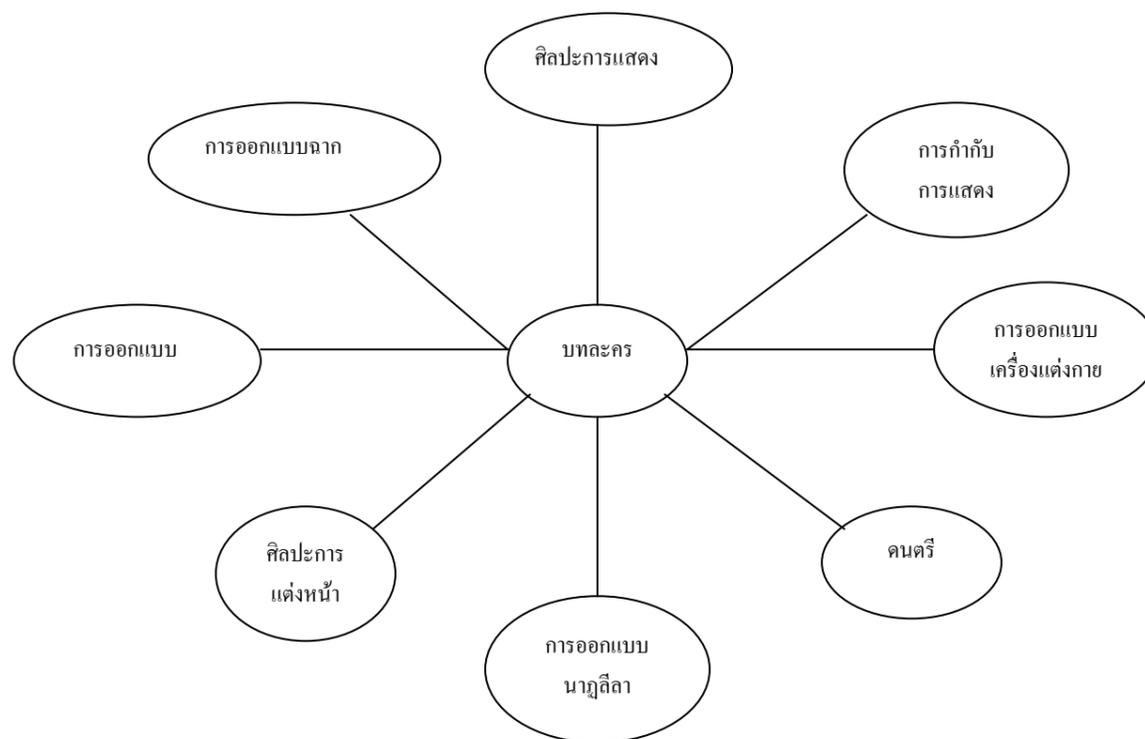
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะการละคร

การศึกษาแนวคิดด้านศิลปะการละคร สามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจว่ากระบวนการทางศิลปะการละครนั้นมีความสำคัญและมีลักษณะเป็นเช่นไร การแสดงสำหรับเยาวชนเป็นศิลปะการละครที่มีรูปแบบเฉพาะที่มีวัยและช่วงความพร้อมของเด็กเป็นตัวกำหนดเนื้อหาในการเรียนรู้ และรูปแบบการนำเสนอ การใช้ละครเป็นสื่อในการพัฒนาเยาวชนจึงต้องทำการศึกษาเพื่อให้ทราบว่า จะใช้ละครประเภทใดและกระบวนการทางศิลปะการละครรูปแบบไหนเป็นสื่อในการพัฒนาเยาวชนได้อย่างเหมาะสม และเกิดประสิทธิภาพที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการมากที่สุด

2.2.1 กระบวนการศิลปะการละคร

ศิลปะการละคร เป็นงานที่รวมศิลปะหลากหลายสาขาไว้ร่วมกัน อาทิเช่น วรรณศิลป์ ที่มาในรูปของบทละคร ศิลปะการแสดง คีตศิลป์ นาฏศิลป์ เป็นต้น ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1
องค์ประกอบของศิลปะการละคร⁵

กระบวนการศิลปะการละครเป็นขั้นตอนของการสร้างสรรค์งานก่อนที่จะออกมาเป็นผลงานที่เผยแพร่สู่ผู้ชม เช่น การเลือกสรรความคิดหรือสารในละคร การประสานงานกับผู้ทำงานฝ่ายต่างๆ และการฝึกฝนทักษะและพัฒนาศักยภาพของผู้แสดงให้มีความพร้อมในด้านต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย ความคิด การสังเกต ทักษะการวิเคราะห์ และการแสดงออก เพื่อให้ผู้แสดงเกิดความพร้อมในการเป็นสื่อกลางที่จะนำความคิดหรือสารในละครไปยังผู้ชมให้ได้ประสิทธิผลมากที่สุด

จากการศึกษากระบวนการทางศิลปะการละคร และองค์ประกอบของศิลปะการละครนั้น แสดงให้เห็นว่าศิลปะการละครมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่างๆ ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมให้ผู้เรียนแสดงออกถึงตัวตน สร้างความมั่นใจในตนเอง กล้าแสดงออก
- มีจิตใจละเอียดอ่อน รู้จักเข้าใจผู้อื่นผ่านการสวมบทบาทสมมติ

⁵ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, "โครงการวิจัยนโยบายการส่งเสริมศิลปะการละครเพื่อการพัฒนาเยาวชน", (รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ สถาบันคลังสมองของชาติ, 2549), น.1.

- สร้างวินัยและความรับผิดชอบแก่ผู้เรียน ผ่านการร่วมกิจกรรมกลุ่มในการจัดแสดงละคร
- สนับสนุนการเรียนรู้ทางด้านภาษาทั้งการพูด การฟัง และการเขียน
- มีทัศนคติเชิงบวกต่อตนเอง
- รู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น
- รู้เท่าทันสื่อสมัยใหม่ เนื่องจากประสบการณ์ที่ได้จากการสร้างสื่อด้วยตนเอง
- เรียนรู้และเข้าใจในศิลปะ เนื่องจากศิลปะการละครเป็นศิลปะที่รวมศิลปะสาขา

ต่างๆไว้ร่วมกัน

เนื่องจากศิลปะการละครมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาจึงส่งผลให้ศิลปะการละครได้มีการบรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ และมีการบรรจุเป็นหลักสูตรต่อเนื่องไปถึง ระดับอุดมศึกษา ในโครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามในครั้งนี้มี วัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดเป็นโรงเรียนทางเลือกด้านศิลปะการละครให้แก่เยาวชนที่มีความสนใจและ ต้องการศึกษาศาสตร์ทางศิลปะการละครจะได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาหาความรู้เพื่อเป็นการ ปูพื้นฐานด้านการแสดงและเป็นสถานศึกษาเพื่อแนะแนวความรู้สำหรับสอบเข้าศึกษาต่อแล้ว ยัง ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะการละครที่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชนท้องถิ่นได้ ดังที่กล่าวมา ดังนั้นการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนและการกำหนดกิจกรรมต่างๆที่จะเกิดขึ้น ในโครงการจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงรูปแบบของศิลปะการละครประเภทต่างๆที่จะ สามารถนำมาจัดทำหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรของคณะศิลปกรรมศาสตร์แล้ว นอกจากนี้หลักสูตรที่ได้จัดทำขึ้นก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้เยาวชนที่เข้ามาศึกษาเกิด การเรียนรู้ที่สามารถนำศิลปะการละครไปพัฒนาตนเองและสังคมได้

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงต้องคัดเลือกรูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้จัดทำหลักสูตร การเรียนการสอนและกำหนดกิจกรรมต่างๆในโครงการโดยจะแบ่งรูปแบบของศิลปะการละครที่ นำมาใช้ออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. รูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางจัดทำหลักสูตรการเรียน การสอนในโครงการ
2. รูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดทำกิจกรรมใน ส่วนของละครชุมชน ซึ่งจะเป็กิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียนและเป็นกิจกรรมเพื่อสาธารณะ ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นตามอุดมการณ์ที่ตั้งไว้ขององค์กร

2.2.2. รูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนใน โครงการ

ในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้คัดเลือกรูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้ในการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนดังต่อไปนี้

Drama in Education (DIE)

เป็นตัวอย่างของกิจกรรมทางการละครเพื่อการเรียนรู้ที่เกิดในประเทศอังกฤษ ใช้ในการเรียนการสอนในวิชาต่างๆ ที่ครูจะวางแผนกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เนื้อหาวิชานั้นๆ ผ่านประสบการณ์สมมติ ให้ผู้เรียนเล่นสวมบทบาทเป็นตัวละครต่างๆ ไปพร้อมกับครูผู้สอนโดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนผ่านการลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) ซึ่งพรรัตน์ ดำรุงได้อธิบาย drama-in-education ไว้ดังนี้

ละครในการศึกษา (DIE) เป็นกระบวนการเรียนการสอนที่นำกิจกรรมการละครมาปรับใช้โดยมีครูเป็นผู้วางแผนการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านการแสดงบทบาทสมมติ (roleplay) การเล่นละครสด (improvisation) ที่เน้นการพัฒนาจินตนาการ การทำงานร่วมกันของผู้เรียนผ่านการแสดงออก (acting out) เสริมสร้างความเชื่อมั่น และเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบ และวิเคราะห์บทบาทการแสดง และการทำงานอย่างมีเหตุผล ขณะที่ทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนๆ ในกลุ่ม ละครในการศึกษา (DIE) ต้องมีการวางแผนที่ดีและเป็นโครงการต่อเนื่องในโรงเรียน หัวข้อที่ใช้ในการวางแผนนั้นต้องเป็นหัวข้อที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางความคิด การใช้เหตุผล ความเข้าใจผู้อื่น การพัฒนาตนเองและกลุ่ม พัฒนาความคิดทางด้านสังคม การใช้ภาษา และการเรียนรู้ในด้านอื่นๆ ที่มีประโยชน์ต่อเด็กๆ ในกลุ่ม ละครประเภทนี้ไม่ต้องการผู้ชม แต่มีการตกลงกันระหว่างผู้นำกลุ่ม (ครู) กับผู้ร่วมกิจกรรม ก็สามารถพัฒนาเป็นละครเวทีที่สมบูรณ์แบบได้

Creative Drama⁶

Creative Drama หรือ ละครสร้างสรรค์เป็นรูปแบบหนึ่งของเครื่องมือเพื่อการพัฒนาทักษะต่างๆของผู้ร่วมกิจกรรม โดยมีกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะต่างๆอย่างเป็นขั้นตอน เช่น พัฒนาสมาธิ การสังเกต จินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ การคิดวิเคราะห์ การสื่อสารทั้งทางกายและการใช้ภาษา การอ่าน พัฒนาทักษะสังคม การเคารพในตนเองหรือการเห็นคุณค่าเชิงบวกในตัวเอง

⁶ พรรัตน์ ดำรุง, การละครสำหรับเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), น.25.

การตระหนักถึงประเด็นปัญหาสังคม เข้าใจสภาพเป็นจริงในสังคม เข้าใจในศิลปะที่แท้จริงของ ศิลปะการละคร และพัฒนาให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีจิตใจที่ละเอียดอ่อน

จุดมุ่งเน้นของละครสร้างสรรค์อยู่ที่กระบวนการไม่ใช่ผลผลิตทางละคร (Process not product) ดังนั้นกิจกรรมนี้จึงไม่ต้องการผู้ชมที่เป็นทางการ และแม้ว่ากระบวนการ จะนำไปสู่การแสดงละครก็ตาม จุดมุ่งเน้นมิใช่ความสมบูรณ์แบบของละคร ที่ต้องมีองค์ประกอบ ของการแสดงครบถ้วนหรือมีการออกแบบศิลป์ที่คิดค้นมาอย่างดี แต่มุ่งเน้นที่ทักษะของปัจเจก บุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยกระบวนการได้เปิดพื้นที่หรือสร้างโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้พัฒนา ตนเองผ่านการเล่นในกิจกรรมต่างๆที่เรียบง่ายเป็นกระบวนการเพื่อการพัฒนา

ขั้นตอนต่างๆในละครสร้างสรรค์มักเริ่มจากกิจกรรมอุ่นเครื่อง (Warm - up) ซึ่ง สามารถออกแบบให้เป็นกิจกรรมละลายพฤติกรรม (ice - breaking) ได้ในกรณีที่ผู้นำกิจกรรมได้ พบกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมครั้งแรก จากนั้นจึงเป็นกิจกรรมสร้างสมาธิ ผีกทักษะการสังเกต การ จินตนาการการพัฒนาประสาทสัมผัส ขั้นต่อไปคือการพัฒนาทักษะการเคลื่อนไหว (movement) ซึ่งอาจพัฒนาให้เป็นการเคลื่อนไหวอย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่องด้วยการสื่อสารทางกายกับ กิจกรรมการใช้ท่าใบ้ (pantomime) เมื่อสื่อสารทางกายได้แล้วจึงนำไปสู่การพัฒนาทักษะด้าน ภาษาอังกฤษ (verbal skill) ต่อด้วยกิจกรรมละครต้นสด (improvisation) เพื่อฝึกฝนปฏิภาณไหวพริบใน การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทั้งการกระทำและการพูดหรือการใช้ภาษา ก่อนที่จะเข้าสู่ในขั้นการแสดง ละคร (story dramatization) เป็นขั้นตอนที่ได้หลอมรวมทักษะต่างๆที่ได้ฝึกฝนมาไว้ด้วยกัน ใน ขั้นตอนสุดท้ายนี้ ผู้ออกแบบกิจกรรม หรือผู้นำกิจกรรมอาจเปลี่ยนจากการแสดงละครให้เป็นการ แสดงละครหุ่นได้เช่นกัน กรณีนี้มักเป็นการออกแบบสำหรับการทำกิจกรรมในเวลาจำกัดเป็นส่วน ใหญ่ และเรื่องที่ใช้ในการทำละครอาจมาจากนิทาน หรือเป็นเรื่องราวที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมช่วยกัน สร้างหรือเรียบเรียงขึ้นก็ได้

ละครสร้างสรรค์มิได้เป็นกิจกรรมที่ออกแบบขึ้นสำหรับเด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่ เป็นกิจกรรมที่นำไปใช้ได้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรมในทุกๆวัย

Sociodrama⁷

Sociodrama เป็นกระบวนการกลุ่ม (group process) ที่เน้นเรื่องการแก้ปัญหาส่วนบุคคล อาจคล้ายการบำบัด แต่เป็นการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ที่มีปัญหาบางอย่างร่วมกันหรือ คล้ายกันได้ทดลองเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่สมมติขึ้นแล้วแสดงความเห็น ความรู้สึก หรือมี

⁷ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, "โครงการวิจัยนโยบายการส่งเสริมศิลปะการละครเพื่อการพัฒนาเยาวชน", (รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ สถาบันคลังสมองของชาติ, 2549), น.9.

ปฏิกิริยาต่อสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิต โดยมีได้มีการเตรียมตัวหรือซ้อมมาก่อน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้ซ้อมการแก้ปัญหาและประเมินผลเสียได้ เป็นกิจกรรมที่ดึงผู้ร่วมออกจากเก้าอี้ มาทดลองสำรวจประเด็นต่างๆผ่านการแสดงในสถานการณ์สมมติที่ผู้ร่วมกิจกรรมจะสวมบทบาทเป็นตัวละครที่ผจญเรื่องราวที่ยากต่อการตัดสินใจหรือแก้ไข เพื่อให้แต่ละคนได้เข้าใจตนเองหรือเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น

โครงสร้างของ Sociodrama มี 3 ขั้นตอน คือ

1. อุ่นเครื่อง (warm-up) เป็นขั้นเตรียมความพร้อมที่อาศัยแบบฝึกหัดการแสดงที่ประกอบด้วยกิจกรรมที่พัฒนาทักษะทางกาย เสียง ประสาทสัมผัส จินตนาการ และอารมณ์

2. การแสดงบทบาทในสถานการณ์สมมติ เช่นครูต้องการพัฒนานักเรียนที่มีปัญหาในชั้นเรียน จึงร่วมกันสร้างสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในห้องเรียนและให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้ลองสวมบทบาทเพื่อทดลองเผชิญกับสถานการณ์และหาทางออกให้กับสถานการณ์นั้นๆ ในหลายๆ วิถีบนวิธีคิดที่ว่า “สมมติเหตุการณ์เช่นนี้ จะแก้ไขอย่างไร” ทั้งนี้คุณภาพการแสดงไม่ใช่สิ่งจำเป็นหรือเป็นจุดมุ่งเน้นของกระบวนการ แต่ซึ่งเช่นเดียวกับละครสร้างสรรค์ที่เน้นกระบวนการไม่ใช่ผลผลิตทางละคร

3. การแลกเปลี่ยนความคิดหรือความรู้สึกผ่านการคุย ซึ่งเป็นการช่วยกันป้อนคำถามและพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน

Sociodrama สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับบริบทต่างๆไม่ว่าเป็นการเรียนการสอนวิชาต่างๆในโรงเรียน การพัฒนาบุคคล การพัฒนาจริยธรรม ฯลฯ นอกจากนั้นยังปรับใช้ได้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกกลุ่มวัย

Process Drama⁸

Process Drama หรือกระบวนการละคร เป็นรูปแบบการใช้ละครเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาผ่านประสบการณ์จากโลกสมมติ (Fictional world) ที่ผู้นำกิจกรรมและผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ร่วมกันสร้างขึ้น Process Drama เป็นกระบวนการที่ไม่มีผู้ชมอย่างเป็นทางการ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะผลัดกันสวมบทบาทสมมติและดำเนินตามสถานการณ์ที่ได้วางไว้ ซึ่งในบางกิจกรรมผู้เข้าร่วมจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ดู (spectator) ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละกิจกรรม และเป็นกระบวนการที่นำไปใช้ได้กับการเรียนรู้บทเรียนต่างๆในชั้นเรียนและการพัฒนาสังคม

การออกแบบ Process Drama อาจมีความซับซ้อนบ้างด้วยโครงสร้างของกิจกรรม เป็นเหมือนละครหนึ่งเรื่อง เส้นการเดินทางของละครแต่ละฉากจะใช้กิจกรรมที่แตกต่างกันไปเป็น

⁸ เล่มเดียวกัน ,น.12.

รูปแบบเพื่อการดำเนินเรื่อง ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเนื้อหา การปรับเปลี่ยนทัศนคติ การเรียนรู้ที่จะเข้าใจผู้อื่น การย่นมองหรือการค้นพบตัวเองระหว่างการร่วมกิจกรรม

ซึ่งผู้ศึกษาสามารถยกตัวอย่างกระบวนการละครที่เกี่ยวกับ"ความรุนแรงในครอบครัว" เป็นขั้นตอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น

1. นำข่าวหรือหัวข้อข่าวมาแจกให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้อ่าน ซึ่งอาจเป็นข่าวเกี่ยวกับการฆาตกรรมหญิงสาวที่สามีของหญิงที่ถูกฆาตกรรมให้การว่าเป็นการฆ่าชิงทรัพย์

2. เข้าสู่กระบวนการโดยให้ทุกคนสวมบทบาทเป็นนักข่าวและเชิญไปทำข่าวการฆาตกรรมในที่เกิดเหตุ โดยผู้นำกิจกรรมสวมบทบาทเป็นตำรวจที่กำลังสำรวจร่องรอย และให้ข้อมูลแก่นักข่าวที่มาทำข่าวนี้

3. เมื่อการให้ข่าวสิ้นสุด ผู้นำกิจกรรมจะสวมบทบาทบรรณาธิการข่าวจัดประชุมนักข่าวเพื่อหาข้อสรุปเบื้องต้น และให้นักข่าวไปหาข้อมูลเกี่ยวกับหญิงผู้เสียชีวิต

4. แบ่งผู้ร่วมกิจกรรมออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งรับบทเป็นนักข่าว อีกกลุ่มเป็นตัวละครต่างๆที่รู้จักผู้เสียชีวิต เพื่อให้ให้นักข่าวไปสัมภาษณ์หาข้อมูลโดยผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระที่จะสร้างเรื่องราวตามบทบาทที่ได้รับอย่างเต็มที่

5. กิจกรรมต่อไปอาจเป็นกิจกรรมเก้าอี้ร้อน (Hot seating) ที่ผู้นำกิจกรรมหรือผู้ร่วมกิจกรรมที่ประสงค์จะสวมบทบาทเป็นสามีผู้ตาย ในงานแถลงข่าวโดยให้สัมภาษณ์แก่นักข่าวซึ่งผู้สวมบทบาทเป็นสามีมีอิสระที่จะสร้างเรื่องราวว่าตนมีส่วนเกี่ยวข้องหรือไม่กับผู้ตายก็ได้ กิจกรรมนี้จะเป็นกิจกรรมปลายเปิด บางครั้งผู้ร่วมกิจกรรมจะเอาจริงมากและมักมีประเด็นทางจริยธรรมเกิดขึ้นในกิจกรรมเสมอ

6. หากต่อมาอาจเป็นงานศพ ที่ผู้ร่วมกิจกรรมจะเป็นผู้มาร่วมงานโดยสวมบทบาทเป็นใครก็ได้ที่มาร่วมงานซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างความรู้สึกร่วมให้เกิดขึ้นกับผู้ตาย

7. หลังงานพิธีกรรมอาจใช้บทเพลงซึ่งเป็นเพลงบรรเลงที่เมื่อฟังแล้วเกิดความคิดคำนึงได้ถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นตนเองได้ในบางแง่มุม

8. ให้ผู้ร่วมกิจกรรมเขียนบันทึก หรือจดหมายโดยสวมบทบาทเป็นหญิงผู้ตายที่ได้เขียนบันทึกเรื่องราวของตนไว้ก่อนตาย หรือสวมบทบาทเป็นนักข่าวโดยเขียนข่าว ที่สะท้อนความรู้สึกต่อข่าวที่ตนได้สัมผัส

9. นำข้อเขียนของตนมาแลกเปลี่ยนกันอ่าน

10. พูดคุยแสดงความคิดเห็นร่วมกัน

จากกระบวนการดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นว่า Process Drama เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสร้างประสบการณ์สมมติร่วมกัน โดยผู้นำจะกำหนดกรอบกว้างๆส่วน

รายละเอียดจะอยู่ที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม การสวมบทบาทสมมติโดยกลุ่มจะไม่มีผู้ชมอย่างเป็นทางการ เป็นกิจกรรมที่สร้างความรู้สึกปลอดภัยให้แก่ผู้เข้าร่วม และเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้ใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์อย่างเสรี ขณะเดียวกันก็มีการวิเคราะห์ข้อมูล หรืออาจมีการเพิ่มข้อมูลโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้เข้ามาเสริมก็ได้

2.2.3 รูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดทำกิจกรรมในส่วนของละครชุมชน

ในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้คัดเลือกรูปแบบของศิลปะการละครที่จะนำมาใช้ในการจัดทำกิจกรรมละครชุมชนของโรงเรียนดังต่อไปนี้

ละครชุมชน (Community Theatre)

กระบวนการละครชุมชนเป็นกระบวนการละครที่ต้องให้ความสำคัญและระยะเวลาในการดำเนินงาน ที่ต้องสามารถดัดแปลงวัตถุดิบในชุมชนให้กลายเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพ และสามารถเข้าถึงคนในชุมชนได้ โดยเครื่องมือดังกล่าวจะต้องสามารถเข้าถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ เพื่อให้คนในชุมชนนั้นสามารถร่วมกันหาวิธีการแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างสันติ

ดังนั้นละครชุมชนจึงหมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนที่ทำงานละครเพื่อการพัฒนา โดยใช้กระบวนการทางศิลปะการละครที่มีความสนุกสนาน และผสมผสานไว้ด้วยสาระที่เข้าถึงประเด็นปัญหาของคนในชุมชน ละครชุมชนจึงสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ จากทุกเรื่องราว โดยการบอกเล่าของกลุ่มคนหลากหลายกลุ่มที่มีความสนใจร่วมกัน

จากกระบวนการละครชุมชนดังกล่าว สามารถประมวลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมได้ 3 ระดับ คือ

- ระดับบุคคล คือ ก่อให้เกิดพัฒนาการทางจิตใจและสังคม เช่น สร้างความมั่นใจ ความกล้าแสดงออก การใช้พลังในทางสร้างสรรค์ การรู้จักเรียนรู้สังคมและชุมชน รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น

- ระดับครอบครัวและชุมชน คือ สามารถสื่อสารกับคนรอบข้างได้อย่างเป็นธรรมชาติ ลดช่องว่างที่ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆลงได้

- ระดับสังคมในวงกว้าง คือ ทำให้ตระหนักถึงปัญหาและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมนั้นๆ

Theatre in Education (TIE)

TIE หรือละครเพื่อการศึกษา เป็นกิจกรรมการแสดงละครโดยกลุ่มหรือคณะละครอาชีพที่จัดแสดงละครโดยมีเป้าหมายเพื่อให้การศึกษา และปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ชมตามเป้าหมายที่ได้วางไว้โดยใช้สื่อละครเป็นเครื่องมือ ดังนั้นการแสดงละครเพื่อการศึกษาจึงต้องมีการค้นคว้าข้อมูลทั้งในด้านเนื้อหาและการนำเสนอ และศึกษากลุ่มผู้ชมที่เป็นเป้าหมายเฉพาะ โดยใช้พื้นฐานของจิตวิทยา และพัฒนาการความต้องการของเยาวชนในกลุ่มต่างๆที่มีความแตกต่างกันออกไปเช่น จัดแสดงละครสำหรับเด็กประถมศึกษาย่อมมีความต่างไปจากละครสำหรับวัยรุ่น เพื่อให้การจัดแสดงบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปารีชาติ จึงวัฒนาภรณ์ ได้ให้คำจำกัดความละครเพื่อการศึกษาไว้ดังนี้

ละครเพื่อการศึกษา (TIE) หมายถึง ผลงานละครเวทีที่ยังรักษาองค์ประกอบของละครเวทีทั่วไปไว้ แต่แต่อาจมีการลดรูปไปบ้างซึ่งความเรียบง่ายเชิงเทคนิค เพื่อความคล่องตัวในการสัญจรไปตามสถานที่ต่างๆ ละครTIEที่ดีต้องเน้นคุณภาพของการนำเสนอ ซึ่งรวมถึงการแสดง การกำกับ การเขียนบท ตลอดจนการออกแบบกิจกรรมและการออกแบบองค์ประกอบทุกด้าน อย่างมืออาชีพ ละครเพื่อศึกษามุ่งเน้นที่จะใช้ประสบการณ์จากการชมละครเวทีมาเป็นเครื่องมือในการให้การศึกษาแก่ผู้ชม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้ผู้ชมต้องคิด ตั้งคำถาม และแสวงหาคำตอบอันเป็นสำคัญสาระต่อการใช้ชีวิต โดยมากแล้วรูปแบบของการศึกษาเป็นการพบกันครึ่งทางระหว่างละครเวทีและละครสร้างสรรค์เนื่องจากรวมทั้งการนำเสนอละครให้กับผู้ชมได้ชมด้วยนักแสดงมืออาชีพ และมีกิจกรรมละครสร้างสรรค์แบบที่ครูนักแสดง (actor-teacher) จะดึงการมีส่วนร่วมจากผู้ชมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการอภิปรายในหัวข้อที่ต้องการ ซึ่งบางครั้งก็ให้ผู้ชมใช้บทบาทสมมติในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย

Forum Theatre

Forum Theatre ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากPaulo Freire นักปรัชญาการศึกษาคนสำคัญ โดยพัฒนาขึ้นโดย Augusto Boal นักการละครชาวบราซิลจากประสบการณ์ที่นำศิลปะการละครไปใช้เพื่อแก้ปัญหาชุมชน บนพื้นฐานคิดที่ว่า ปัญหาของปัจเจกบุคคลก็คือปัญหาของสังคม Forum Theatre จึงเป็นการแสดงละครโดยนักแสดงอาชีพที่จำลองสถานการณ์ของประเด็นปัญหาให้กับสมาชิกในชุมชนหรือผู้ร่วมกิจกรรมได้ชม และเมื่อแสดงมาถึงจุดที่ตัวละครต้องตัดสินใจหรือต้องแก้ไข จะหยุดแสดงเพื่อให้ผู้ชมได้เสนอทางออกหรือทดลองสวมบทบาทของตัวละครนั้นๆด้วยตนเอง เป็นการทดลองซ้อมการแก้ปัญหาหรือตัดสินใจกระทำเพื่อจะให้เห็นผลลัพธ์ที่ตามมา ซึ่งจะเห็นผลลัพธ์ได้จากปฏิริยาโต้ตอบของนักแสดงอาชีพที่ด้นสดใน

บทบาทของตนโดยไม่ได้ชักซ้อมมาก่อน ซึ่งเรียกว่า การชักซ้อมความเป็นจริง (Rehearsal for reality)

จากแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะการละครนี้ผู้ศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนและการออกแบบกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในโครงการได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวจะพบว่ารูปแบบของศิลปะการละครที่นำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนนั้นล้วนมีรูปแบบที่ส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนและชุมชนทั้งสิ้นซึ่งมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และยังมีรูปแบบที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาทางเลือก เนื่องจากการเรียนการสอนด้านศิลปะการละครนั้น เป็นวิชาที่เป็นการฝึกทักษะ (Skill) ของผู้เรียน ซึ่งไม่สามารถเรียนรู้เพียงทฤษฎีจากการอ่านเพียงอย่างเดียวแต่ต้องเกิดขึ้นจากการหมั่นฝึกฝนและปฏิบัติด้วย โดยก่อนที่ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการศิลปะการละครนั้นผู้เรียนแต่ละคนย่อมมีพื้นฐานและความถนัดที่แตกต่างกัน ดังนั้นครูจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจและเอาใจใส่ผู้เรียนแต่ละคนเพื่อที่จะได้ทราบพื้นฐานของผู้เรียนแต่ละคนและสามารถจัดการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมตามศักยภาพ และตามพัฒนาการของผู้เรียนแต่ละคนได้ ซึ่งการให้ความสำคัญแก่เด็กจะก่อให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้ที่มีความอบอุ่นและเป็นมิตร นอกจากนี้การใช้กระบวนการกลุ่มยังเหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ทางศิลปะการละครด้วยเนื่องจากกระบวนการทางศิลปะการละครเป็นขั้นตอนของการสร้างสรรค์งานก่อนที่จะออกมาเป็นผลงานที่เผยแพร่สู่ผู้ชม ทั้งการประสานงานกับทีมงานฝ่ายต่างๆและการฝึกฝนทักษะและพัฒนาศักยภาพของผู้แสดง ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยกระบวนการกลุ่มทั้งสิ้น ซึ่งการใช้กระบวนการกลุ่มจะช่วยพัฒนาผู้เรียนในด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านการทำงานร่วมกันและช่วยในการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

กระบวนการเรียนรู้ทางศิลปะการละครยังเป็นการเรียนการสอนที่สามารถนำมาบูรณาการร่วมกับการเรียนรู้ด้านอื่นๆทั้งด้าน นาฏศิลป์ การเรียนรู้ความเป็นไปในสังคม และภูมิปัญญาชาวบ้านต่างๆ ผ่านการใช้แบบฝึกหัดการแสดง หรือการสร้างเรื่องราวผ่านการแสดงและบทละคร การตีความ และพูดคุยแสดงความคิดเห็นร่วมกันในการเรียน ซึ่งการจัดกิจกรรมหรือการจัดการเรียนรู้ทางศิลปะการละครจะกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนให้เป็นกิจกรรมปลายเปิด (Open-ended) ที่กำหนดหัวข้อการเรียนและกิจกรรมแต่ละคาบไว้ แต่รายละเอียดในการเรียนรู้จะสามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละกลุ่มและแต่ละคนได้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเกิดพัฒนาการได้ตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ทางศิลปะการละครที่ผู้ศึกษาได้คัดเลือกมาใช้ในโครงการจึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ร่วมกับหลักสูตรการศึกษาทางเลือกได้เป็นอย่างดี และสามารถนำมาใช้เป็น

แนวทางในการจัดทำหลักสูตรและจัดการเรียนรู้ให้แก่โครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคาม

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะการแสดงในภาคอีสาน

การศึกษาเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามมีความต้องการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร่วมกับศิลปะการละครสมัยใหม่เพื่อให้เกิดการสืบสานและอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากศิลปะวัฒนธรรมอีสานนั้นมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น เช่น ภาษา ดนตรีหมอลำ และศิลปะการฟ้อนรำ อีกทั้งยังเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญอันเต็มไปด้วยร่องรอยและหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกด้วย ศิลปะวัฒนธรรมอีสานจึงเป็นศิลปะวัฒนธรรมเก่าแก่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะการแสดงอีสานทำให้ทราบถึงความเป็นมาและสามารถนำมาใช้เป็นกรอบความคิดที่จะนำความรู้ทางศิลปะการแสดงท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านศิลปะการแสดงในโครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามได้เป็นอย่างดี

2.3.1 ศิลปะการแสดงที่ปรากฏในภาคอีสาน

ศิลปะการแสดงอีสานเป็นภูมิปัญญาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

เพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน คือเพลงของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีเฉพาะถิ่นนั้นๆ ลีลาการขับร้องหรือการฟ้อนรำจึงมีอิสระทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา และเป็นที่นิยมของชาวบ้าน เนื่องจากใช้ภาษาถิ่น มีทำนองสนุก จังหวะเร้าใจ และเนื้อหาถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด อุดมการณ์ ความเป็นอยู่และภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งแบ่งออกเป็น กลุ่มอีสานเหนือและกลุ่มอีสานใต้

ในการศึกษาเพื่อจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคามครั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะเพลงพื้นบ้านในกลุ่มอีสานเหนือเท่านั้น เนื่องจากเป็นกลุ่มเพลงพื้นบ้านที่ปรากฏในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นสถานที่จัดทำโครงการในครั้งนี้ เพลงพื้นบ้านในกลุ่มอีสานเหนือสืบทอดวัฒนธรรมมาจากกลุ่มวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำ

โงงที่เรียกว่ากลุ่มไทยลาวหรือกลุ่มหมอลำหมอลำแคน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุดในภาคอีสานเพลงพื้นบ้านในกลุ่มนี้จะแบ่งเป็น

เพลงพิธีกรรม กลุ่มไทยลาวหรือกลุ่มหมอลำหมอลำแคนนี้มี "ฮีดสิบสอง คองสิบสี่" เป็นบทบัญญัติในการควบคุมให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม ลักษณะของจารีตประเพณีที่ปรากฏอยู่ในฮีดสิบสองเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น งานบุญต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อทางจิตวิญญาณตั้งแต่เกิดจนตาย ฮีด นั้นมี 12 ประการเท่ากับ 12 เดือนในปี ตามระบบจันทรคติ หรือคือการทำบุญ 12 เดือนนั่นเอง ส่วนคองสิบสี่ หมายถึง ข้อกติกาของสังคม 14 ประการที่ยึดถือปฏิบัติต่อกันเพื่อความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งเพลงพิธีกรรมจะสอดแทรกอยู่ในการเพลงซึ้งต่างๆ และในหมอลำผีฟ้า ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

เพลงซึ้งต่างๆ ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้ร้องประกอบพิธีตามความเชื่อของชาวอีสาน เช่น เพลงซึ้งบังไฟ ซึ้งนางแมว ซึ้งนางดั่ง เป็นต้น ใช้ร้องเพื่อให้เกิดความสนุกสนานดึงดูดใจคนไปร่วมพิธี และการร้องเพลงซึ้งยังเป็นสื่อกลางในการขอความร่วมมือในพิธีนั้น เช่น ขอเงิน ขอสิ่งของ หรือขอความร่วมมืออื่นๆ ตามแต่จะต้องการ การร้องเพลงซึ้งจะประกอบด้วยคนขับภาพยนต์นำและจะมีลูกคู่คอยร้องรับ ลักษณะบทเพลงจะเป็นเพลงแบบต้นกลอนสด

เพลงร้องเพื่อความสนุกสนาน เป็นเพลงร้องเล่นสำหรับหนุ่มสาวหรือผู้ใหญ่ ร้องเพื่อความสนุกสนานในงานเทศกาลหรือวาระพิเศษ เช่น งานสงกรานต์ ผ้าป่า กฐิน งานบวชนาค ได้แก่ หมอลำหรือการลำแบบต่างๆ ดังนี้

หมอลำพื้น คือ หมอลำเป็นชายที่ลำเกี่ยวกับเรื่องนิทานต่างๆ

หมอลำกลอน คือ หมอลำชายหญิงที่ลำเกี่ยวกับเรื่องราวของความรักได้ตอบกัน

หมอลำหมู่ เป็นกลุ่มของหมอลำที่ลำเป็นเรื่อง และใช้ทำนองเศร้า

หมอลำเพลิน เป็นคณะหมอลำที่ลำเรื่องใช้ทำนองสนุกสนาน

หมอลำผีฟ้า คือ การลำรักษาคนเจ็บไข้ ซึ่งเราจัดอยู่ในกลุ่มของเพลงพิธีกรรม

ละครพื้นบ้าน

เป็นการแสดงพื้นบ้านในลักษณะของการเล่าเรื่อง หรือมีการดำเนินเรื่องแบ่งออกเป็นหมอลำหมู่ หมอลำกลอน หมอลำกลอนซึ้ง หนังกปราโมทย์ และลิเกเขมร ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะ "หมอลำ" ซึ่งเป็นการแสดงที่ปรากฏในจังหวัดมหาสารคามและเป็นการแสดงที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมในจังหวัดมหาสารคามเป็นอย่างยิ่ง

วิวัฒนาการของหมอลำ

ในสมัยโบราณเวลาค่ำเมื่อเสร็จจากงานชาวบ้านมักจะมาจับกลุ่มพูดคุยกันและผู้เฒ่าผู้แก่ก็นิยมเล่านิทานให้ลูกหลานฟัง นิทานที่นำมาเล่าจะเกี่ยวกับจารีตประเพณีและศีลธรรม

โดยยืนขึ้นเล่าและออกท่าทางเป็น พระเอก นางเอก โดยนำเรื่องในวรรณคดี เช่นเรื่องกาพย์เกสร สังข์สินชัย มาเล่า ลีลาการเล่ามีการใช้สำเนียงสั้นยาว ใช้เสียงสูงต่ำ และหาเครื่องดนตรีมาประกอบ เช่น ซอ แคน ฯลฯ การเล่าหากมีเพียงผู้ชายแสดงอย่างเดียวก็จะไม่สมบทบาทเท่าไรจึงให้ผู้หญิงมาแสดงประกอบด้วยเพื่อให้เกิดความสนุกครึกครื้นและเกิดเป็นการเล่าที่สมบูรณ์ขึ้นโดยมีการดำเนินเรื่องราวทั้งเกี่ยวพาราสิ เรื่องประชันขันห้า เรื่องตลกและพัฒนาจนกระทั่งเพิ่มผู้แสดงให้มีจำนวนเท่ากับตัวละครในเรื่อง มีพระเอก นางเอก ตัวโกงตัวตลก เสนา ครบถ้วน

ประเภทของการแสดงหมอลำ

หมอลำกลอน เป็นศิลปะการแสดงที่เก่าแก่ของอีสานลักษณะเป็นการเล่าที่มีหมอลำชายหญิงสองคนลำสลับกัน มีเครื่องดนตรีประกอบเพียงชนิดเดียวคือแคน การเล่ามีทั้งลำเรื่องนิทานโบราณคดีอีสาน เรียกว่า ลำเรื่องต่อกลอนลำทวย(ทวยโจทย์)ปัญหา ซึ่งผู้เล่าจะต้องมีปฏิภาณไหวพริบที่ดีสามารถตอบโต้ ยกเหตุผลมาหักล้างฝ่ายตรงข้ามได้ ต่อมามีการเพิ่มผู้เล่าขึ้นอีกหนึ่งคนอาจเป็นชายหรือหญิงก็ได้ การเล่าจะเปลี่ยนเป็นเรื่องซึ่งรักหักสวาท ยาดขี้ยาดผัว เรียกว่า ลำชิงขู้ ปัจจุบันกลอนนั้นหาดูได้ยากเพราะขาดความนิยมลงไปมากแต่ว่าปัจจุบันได้วิวัฒนาการมาเป็นหมอลำซึ่งเพื่อความอยู่รอดและผลก็คือได้รับความนิยมในปัจจุบัน

หมอลำกลอนซึ่ง หมอลำกลอนซึ่งเป็นศิลปะการแสดงที่นำเอาศิลปะเดิมมาดัดแปลงประยุกต์ให้ทันสมัยคือ นำเอาหมอลำกลอนซึ่งเดิมเป็นการลำประกอบแคนเพียงอย่างเดียว ต่อมาได้มีการนำเอาเครื่องดนตรีสากลเช่น คีย์บอร์ด กลองชุด เบสมาประยุกต์เล่นเป็นทำนองหมอลำ ทำให้จังหวะสนุกครึกครื้น ประกอบกับการนำเพลงสากล เพลงสตริง และเพลงลูกทุ่งที่กำลังได้รับความนิยมมาใช้ในการแสดงด้วย ปัจจุบันหมอลำกลอนซึ่งได้กลายเป็นธุรกิจความความบันเทิงที่ได้รับความนิยมอีกแขนงหนึ่งที่ชาวอีสานนิยมจ้างไปเป็นมหรสพในงานที่ได้จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ

รูปแบบการแสดง จะเป็นการร้องรำทำนองหมอลำประยุกต์กับเพลงที่สนุกโดยมีหมอลำฝ่ายชายคอยร้องแก้กับหมอลำฝ่ายหญิง พร้อมโชว์ลีลาการรำรำที่อ่อนช้อยงดงาม และมีหมอลำแคนเป่าแคนประกอบอยู่ข้างๆเพื่อคอยคลอแคนให้หมอลำไม่หลงคีย์เสียงของตนเอง ซึ่งหมอลำแต่ละคนจะมีหมอลำแคนประจำตัว ปัจจุบันวงหมอลำซึ่งใหญ่ๆจะมีหางเครื่องเพื่อเพิ่มสีสัน การว่าจ้างเจ้าภาพจะเป็นคนจับคู่หมอลำเองเพื่อจะได้ชมการร้องแก้กันด้วยความสนุกสนานและมีไหวพริบ

หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน เป็นการเล่าที่มีผู้แสดงครบหรือเกือบจะครบตามจำนวนตัวละครในเรื่อง การแสดงจะมีอุปกรณ์ประกอบทั้งฉาก เสื้อผ้า และมีเครื่องดนตรีประกอบ เครื่องดนตรีหลักคือ พิณ (ซุง หรือ ซิ่ง) แคน กลอง การเล่าจะมี 2 แนวทาง คือ

1.ลำเวียง จะเป็นการลำแบบลำกลอน หมอลำจะแสดงเป็นตัวละครตามบทบาทในเรื่อง การดำเนินเรื่องค่อนข้างช้า แต่ได้อรรถรสของละครพื้นบ้าน และหมอลำได้ใช้พรสวรรค์ของ

ตัวเองในการลำทั้งด้านเสียงร้อง ปฏิภาณไหวพริบ และความจำ เป็นที่นิยมในหมู่ผู้สูงอายุ

2. ลำเพลิน จะมีจังหวะที่เร้าใจสนุกสนาน ก่อนการลำเรื่องจะนำเอาวงดนตรีลูกทุ่งมาใช้เรียกคนดู คือ จะมีนักร้อง(หมอลำ) มาร้องเพลงลูกทุ่งหรือสตริงที่กำลังนิยมในขณะนั้น มีวงเครื่องเต็มประกอบ และนำเอาเครื่องดนตรีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ เช่น กีตาร์ คีย์บอร์ด แซกโซโฟน ทรัมเป็ต และกลองชุด โดยนำมาผสมผสานเข้ากับเครื่องดนตรีเดิมได้แก่ พิณ แคน ทำให้ได้รสชาติของดนตรีที่แปลกออกไป คณะหมอลำต่างๆส่วนใหญ่จะอยู่ในแถบจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม อุบลราชธานี ส่วนหมอลำหมู่สามารถแบ่งตามทำนองของบทกลอนลำได้อีก ซึ่งแต่ละทำนองจะออกเสียงสูงต่ำไม่เหมือนกัน ได้แก่ ทำนองขอนแก่น ทำนองกาฬสินธุ์ ทำนองมหาสารคาม ทำนองอุบล เป็นต้น

การพ่อนพื้นบ้าน

การพ่อนรำของชาวอีสานนั้นผู้พ่อนมิได้เป็นช่างพ่อนหรือช่างขับลำ แต่เป็นชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้าน การพ่อนรำอาจจัดให้มีขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลองในวาระโอกาสต่างๆ เช่น หลังฤดูการเก็บเกี่ยว หรือพ่อนรำเพื่อการทรงเจ้าเข้าผีรักษาอาการเจ็บป่วย เครื่องแต่งกายก็เป็นไปตามท้องถิ่น ข้อสำคัญคือมีดนตรีที่มีจังหวะชัดและทำนองง่ายๆประกอบ เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน เมื่อเป็นการพ่อนของชาวบ้านและเป็นการพ่อนประจำของท้องถิ่นจึงมีผู้สืบทอดและสนใจเพียงกลุ่มเล็กๆ จนกระทั่งมีการจัดตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ขึ้น 2 แห่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด และวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ จึงมีการจัดรวบรวมพื้นฟูดนตรีและนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานและมีการประดิษฐ์คิดค้นการพ่อนชุดใหม่ๆเพิ่มขึ้นมากมาย เมื่อพิจารณาการพ่อนทั้งชุดเก่าและใหม่ที่พัฒนาเพิ่มเติมในปัจจุบัน พอจะจัดกลุ่มการพ่อนชุดต่างๆ ได้ 8 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ การพ่อนเลียนกริยาอาการของสัตว์, การพ่อนชุดโบราณคดี, การพ่อนประกอบทำนองลำ, การพ่อนชุดชุมนุมเผ่าต่างๆ, การพ่อนอันเนื่องมาจากวรรณกรรม, การพ่อนเพื่อเชนบวงสรวงบัตพลีหรือบูชา, การพ่อนศิลปะอาชีพ และการพ่อนเพื่อความสนุกสนานรื่นเริง

เอกลักษณ์การพ่อนภาคอีสาน

การพ่อนของภาคอีสานนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่แตกต่างจากภาคอื่นๆซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. การแต่งกายของผู้แสดงจะมีความเด่นชัดคือ ฝ่ายหญิงจะนุ่งซิ่นมัดหมี่ สวมเสื้อแขนกระบอก ห่มผ้าสไบหรือแพรขาว ผมเกล้ามวย ฝ่ายชายจะสวมเสื้อม่อฮ่อม นุ่งโจงผ้าลายเป็นตาๆ
2. ทำนองของดนตรี มีจังหวะและลีลาที่สนุกสนานเร้าใจแตกต่างจากภาคอื่นๆ ของไทยและใช้เครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของอีสาน เช่น พิณ แคน โปงกลาง โหวด ไหซอง กลองตุ้ม

3. ใช้ภาษาอีสาน ซึ่งเป็นภาษาเฉพาะถิ่นที่มีสำเนียงที่แตกต่างจากภาคอื่นๆ

ทำพ็อนพื้นบ้านอีสาน

ทำพ็อนของภาคอีสานนั้นมีความเป็นอิสระสูงไม่มีข้อจำกัดตายตัวทั้งมือและเท้า ส่วนใหญ่ทำพ็อนจะได้มาจากทำทางหรืออริยาบถธรรมชาติ และมีทำพื้นฐานที่แตกต่างกันไปเฉพาะถิ่น เช่น พ็อนผู้ไท พ็อนผีฟ้า พ็อนไทยดำ เรือมอันเร เป็นต้น ซึ่งความเป็นอิสระของทำพ็อนนี้เอง ทำให้เกิดการประดิษฐ์ทำพ็อน ชุดใหม่ๆที่แปลกตาและสวยงามยิ่งขึ้น

ทำพ็อนที่เป็นแม่แบบส่วนใหญ่ นำมาจากกลอนลำ ซึ่งเรียกว่า "กลอนพ็อน" การพ็อนเป็นศิลปะที่มาพร้อมกับการลำซึ่งหมอลำจะแต่งกลอนพ็อนแบบต่างๆไว้ ในขณะที่ลำหมอลำจะพ็อนแสดงทำทางตามกลอนที่แต่งซึ่งดูแล้วเกิดความสนุกสนาน

จากการศึกษาแนวคิดด้านศิลปะการแสดงในภาคอีสานสามารถนำมาเป็นกรอบความคิดและนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนได้เป็นอย่างดี โดยผ่านวิธีการต่างๆ เช่น การสร้างบทละครโดยอาศัยเค้าโครงจากนิทานพื้นบ้าน หรือสร้างสรรค์กิจกรรมการแสดงที่มีการขับลำ ใช้ดนตรีพื้นบ้าน และลีลา นาฏศิลป์พื้นบ้านเป็นสื่อผสม เป็นต้น ซึ่งสามารถช่วยปลูกฝังศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ดีกว่าการสอนด้วยการอ่าน หรือการท่องจำเพียงอย่างเดียว เพราะศิลปะการแสดงนั้นเป็นวิชาทางทักษะที่ต้องเกิดจากการฝึกฝนด้วยการปฏิบัติ และยังเป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆให้เกิดภาพการแสดงที่สามารถเห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความสนุกสนานและเข้าใจง่ายขึ้น

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การศึกษาด้านการบริหารจัดการจะทำให้ทราบรูปแบบและวิธีการดำเนินการบริหารจัดการโรงเรียนได้อย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการศึกษาทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.4.1 แนวคิดการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการ (Management) เป็นกระบวนการของการมุ่งสู่เป้าหมายขององค์กรจากการทำงานร่วมกัน โดยใช้บุคคลและทรัพยากรอื่นๆ (Cetro .2000: 555) หรือเป็น

กระบวนการออกแบบรักษาสภาพแวดล้อม ซึ่งบุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการบริหารจัดการ (Management process)⁹ หมายถึง กระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กรโดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การวางแผน (Planning) ประกอบด้วยการกำหนดเป้าหมาย (Goals) กำหนดกลยุทธ์ (Strategy) และการพัฒนาแบบแผนย่อยเพื่อให้เกิดการประสานงานกิจกรรมต่างๆ

2. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นการกำหนดว่าจะทำงานอะไรบุคคลใดที่มีความเหมาะสมที่จะทำงานนั้น วิธีการที่จะจัดกลุ่มงาน ใครรายงานขึ้นตรงกับใคร และจุดใดที่ต้องการตัดสินใจเกิดขึ้น การจัดองค์การจะต้องมีการจัดบุคคลเข้าทำงาน (Staffing) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นทางการเพื่อให้มั่นใจว่าองค์กรมีพนักงานที่มีความสามารถในงานทุกระดับเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรทั้งระยะสั้น และระยะยาว

3. การนำ (Leading) ประกอบด้วยการจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชา สั่งการ การคัดเลือกช่องทางการสื่อสารขององค์กรที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ตลอดจนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

4. การควบคุม (Controlling) เป็นกิจกรรมการติดตามผลและการแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่างานบรรลุผลตามที่ได้วางไว้

โดยทรัพยากรที่ใช้ในการบริหารนั้นประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การเงิน ตลอดจนทรัพยากรข้อมูลขององค์กร

ทฤษฎี และแนวคิดในการบริหารจัดการสามารถนำมาเป็นกรอบเพื่อควบคุมการดำเนินงานของโรงเรียนได้ เนื่องจากกระบวนการของการบริหารจัดการจะทำให้การดำเนินงานขององค์กรมีความชัดเจนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการจัดตั้งโรงเรียนจะต้องมีการวางแผนเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อการดำเนินงานต่างๆที่เกิดขึ้นมุ่งไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และต้องมีการวางระบบงานบริหารอย่างเป็นระเบียบทั้งด้านการจัดองค์การและการคัดสรรบุคคลเข้าทำงานในตำแหน่งที่เหมาะสม การจูงใจผู้ร่วมงานให้มีทัศนคติที่ตรงกันเพื่อให้การทำงานเป็นไปด้วยความราบรื่นปราศจากความขัดแย้ง รวมถึงการติดตามผลเพื่อให้ทราบข้อผิดพลาด ซึ่งทำให้สามารถแก้ไขปรับปรุงได้ทันเวลา และบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ดังนั้นการบริหารจัดการที่ดีจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อโรงเรียนในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด

⁹ ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, 2545), น.10.

2.4.2 แนวคิดการบริหารการเงิน (Financial Management)

การบริหารการเงิน (Financial Management) ¹⁰คืองานที่ผู้บริหาร หรือผู้นำในองค์กรธุรกิจนั้นๆ จะต้องกระทำเพื่อให้มีการจัดการด้านการเงินที่ดีที่สุดต่อองค์กร เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของธุรกิจ

ธุรกิจนั้นอาจมีผู้อื่นเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นผู้ถือหุ้น ผู้ร่วมลงทุน เพื่อนร่วมงานหรือลูกค้า เนื่องจากการทำงานที่มนุษย์มาร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรนั้น เพราะมนุษย์แต่ละคนโดยลำพังตนเองมีความสามารถจำกัดเฉพาะตัว การเข้าร่วมกับฝ่ายอื่นจึงยอมทำให้กลุ่มและธุรกิจมีพลังความสามารถ ดังนั้นทรัพยากรหลายอย่างที่มีอยู่ระหว่างบุคคล และระบบงานจึงทำได้ยากและจำต้องทำให้สอดคล้องกัน

ดังนั้น การบริหารการเงินจึงต้องเกี่ยวข้องกับ

- การบริหารทั่วไป
- การวางนโยบายและแนวทางการปฏิบัติงานของธุรกิจด้านการวางแผน
- การอำนวยความสะดวกหรือจัดการธุรกิจด้วยการวิเคราะห์ต้นทุน
- การควบคุมเพื่อลดต้นทุนในการผลิตหรือการจัดจำหน่าย
- การประเมินผลภายใต้ธุรกิจ

การลงทุน คือ การนำเงินทุน (Money) เครื่องจักร (Machine) วัสดุดิบ (Material) และคน (Man) มาประสานให้เป็นระบบงานที่สามารถทำงานได้โดยประสิทธิภาพเสร็จสิ้นออกมาเป็นผลผลิตที่ดี อาจเป็นสินค้าที่ดี หรือบริการที่เยี่ยม

ในการจัดการที่ดีนั้น ผู้บริหารหรือเจ้าของกิจการจะต้องใช้ความสามารถจากตัวเองคือรู้จักคิดและวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับงานที่กำลังดำเนินการอยู่ และกำลังทำต่อไป ดังนี้

- ดูปัญหาจากงานปัจจุบัน
- พยายามแก้ไขด้วยการรวบรวมข้อมูลข่าวสารการตลาดและแนวโน้มธุรกิจ

ของคู่แข่ง

- รับทราบข่าวสารด้วยการคิดและวิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาทางแก้ไขหลายๆวิธี
- ตัดสินใจเลือกแนวทางที่คิดว่าดีที่สุดเพื่อดำเนินการ (โดยหาวิธีการสำรองด้วยหากเกิดการเบี่ยงเบนจากเป้าหมาย)

¹⁰ เรวัตร์ ชาตรีวิศิษฐ์, วิธีการทางการเงินสำหรับผู้บริหารเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมนิติการบัญชีและภาษีอากร จำกัด, 2532), น.4-5.

- ดำเนินการตามแนวทาง

- รับทราบผลงานและควบคุมงานให้ตรงตามเป้าหมาย

ปัญหาของการลงทุนเป็นปัญหาที่ยุ่ยากของทุกองค์กร โดยเฉพาะในแง่ของความเหมาะสมหรือความคุ้มค่าของบริการ ที่จะต้องมีภาระด้านค่าใช้จ่าย ดังนั้นจึงควร

- ยุบหน่วยงานที่ไม่คุ้มค่าของการลงทุน

- เร่งผลผลิตให้ดีกว่าเก่า

การวัดผลตอบแทนจากการลงทุน (Return on Investment) คือ อัตราส่วนของรายได้ต่อทรัพย์สินการลงทุนจะเป็นอัตราส่วน

การวัดรายได้ส่วนเกิน (Return Income) คือ การวัดในรูปจำนวนเงินซึ่งคิดโดยการหักต้นทุนของทุนที่ใช้ไป (Capital Charge) ออกจากรายได้

ถึงแม้ว่าโครงการจัดตั้งโรงเรียนทางเลือกบ้านละครชุมชนมหาสารคาม จะเป็นองค์กรที่ไม่มุ่งผลกำไร แต่การบริหารการเงินก็มีส่วนสำคัญที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการจัดการด้านการเงินเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโรงเรียน ซึ่งสามารถทำให้การลงทุนเกิดเป็นระบบงานที่มีประสิทธิภาพได้ผลผลิตที่ดีซึ่งได้แก่สินค้าหรือบริการที่ดีแก่เยาวชน และชุมชนที่เข้ามาใช้บริการของโรงเรียน

2.4.3 แนวคิดการตลาดบริการโดยองค์กรมุ่งกำไรและไม่มุ่งกำไร

เพื่อให้โรงเรียนเป็นที่รู้จัก และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่ายการวางแผนการตลาดจึงเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญ เพื่อให้สินค้าซึ่งได้แก่บริการด้านการศึกษามุ่งไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ตรงจุดยิ่งขึ้น

1. สภาพและความสำคัญของบริการ¹¹

ปัจจุบันธุรกิจบริการครองตลาดใหญ่มาก ดูจากการใช้จ่ายของผู้บริโภค ราคาของบริการเพิ่มเร็วกว่าราคาสินค้า เช่น การซ่อมสินค้า, การรักษาพยาบาล เป็นต้น

ธุรกิจที่ไม่มุ่งกำไร (Nonprofit Sectors) ประกอบด้วยองค์กรไม่มุ่งกำไร เช่น วิทยาลัย โรงเรียน ฯลฯ องค์กรเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการตลาดไม่น้อย เพราะหากปฏิบัติงานทางการตลาดไม่มีประสิทธิภาพ ต้นทุนจะสูงทำให้ทรัพยากรเสียไปโดยเปล่าประโยชน์

¹¹ อุดลย์ จาตุรงค์กุล, หลักการตลาด, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), น.210 -216.

บริการทั้งหมดต้องมีสินค้าสนับสนุน เช่น การขนส่งสินค้าทางอากาศต้องมีเครื่องบิน และสินค้าก็ต้องมีบริการสนับสนุน เช่น ขายเสื้อต้องมีบริการจากพนักงานเก็บเงิน ดังนั้นสินค้าทุกอย่างเป็นส่วนผสมของสินค้าและบริการ

บริการแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

- เป็นวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายหลักของการติดต่อซื้อขาย
- เป็นตัวสนับสนุนหรืออำนวยความสะดวกในการขายสินค้า หรือเป็นบริการเสริม

2. การสร้างโครงการทางการตลาด

บริการสามารถทำการตลาดได้เช่นเดียวกับสินค้า องค์กรไม่มุ่งกำไรควรใช้วิธีเดียวกับบริษัทที่มุ่งกำไร คือวิเคราะห์ตลาดเป้าหมายก่อน และสร้างส่วนผสมทางการตลาดสินค้าหรือบริการ โครงสร้างราคา ระบบการจัดจำหน่าย และกิจกรรมส่งเสริมสินค้าที่บริษัทมีข้อได้เปรียบเชิงแข่งขัน

คุณสมบัติของบริการ

1. จับต้องไม่ได้ จึงเป็นไปได้ที่ผู้บริโภคจะทดลองตัวอย่างบริการด้วยการ ชิมรส ได้กลิ่น ได้ยิน รู้สึก ก่อนทำการซื้อ ดังนั้นการส่งเสริมการขายต้องมีความชัดเจนเกี่ยวกับคุณประโยชน์ที่ได้รับจากบริการ ไม่ใช่เพียงแต่เน้นที่ตัวบริการ

2. ไม่สามารถแบ่งแยกได้ บริการแยกไม่ได้ระหว่างผู้ผลิตกับผู้ขาย บริการส่วนมากสร้างแจกจ่ายและบริโภคพร้อมกันในเวลาเดียวกัน หมายความว่าผู้จัดหาบริการทำการผลิตและการตลาดไปพร้อมกัน เช่น ทันตแพทย์สร้างและแจกจ่ายบริการทั้งหมดในเวลาเดียวกันและต้องการให้ผู้บริโภคมาปรากฏตัวเพื่อรับบริการในเวลาเดียวกันด้วย

3. ผลผลิตแตกต่างกัน เป็นไปไม่ได้ที่อุตสาหกรรมบริการทำการผลิตผลผลิตให้มีมาตรฐาน แต่ละหน่วยที่ผลิตขึ้นมาจะแตกต่างจากหน่วยอื่นที่มีการผลิตและขายบริการ เช่น การบินไทยไม่ได้ผลิตบริการที่มีคุณภาพเท่ากันทุกเที่ยวบิน และยากจะตัดสินว่าคุณภาพของบริการควรเป็นเช่นไร ดังนั้นต้องให้ความสำคัญกับการวางแผนผลิตภัณฑ์และขั้นตอนการผลิตด้วย

4. เสื่อมสลายง่ายเนื่องจากบริการไม่สามารถเก็บไว้ได้ และความต้องการบริการยังแปรผันไปตามฤดูกาล วัน และเวลาด้วย

ลูกค้าของบริการ องค์กรที่มุ่งกำไรคือลูกค้าปัจจุบันและผู้ที่คาดว่าจะเป็ลูกค้า ส่วนองค์กรไม่มุ่งกำไร มุ่งตลาด 2 ตลาด คือ ตลาดบริจาคที่ให้เงิน แรงงาน วัสดุต่างๆ และตลาดลูกค้าที่รับบริการจากองค์กร

การเลือกตลาดเป้าหมายต้องเข้าใจองค์ประกอบของประชากรและรายได้ ปัจจัยด้าน

ประชากรศาสตร์มีอิทธิพลต่อตลาดบริการ ต้องเข้าใจพฤติกรรมการซื้อของลูกค้า สิ่งจูงใจ การรับรู้ทัศนคติ และบุคลิกภาพต่อตลาดบริการ ต้องมีการแบ่งส่วนการตลาดและเลือกเป้าหมายแล้วจึงทำโครงการทางการตลาดต่อไป

การวางแผนผลิตภัณฑ์

คุณสมบัติต่างๆของบริการมีส่วนสำคัญต่อการวางแผนผลิตภัณฑ์ในตลาดบริการ ในแง่การวางแผนผลิตภัณฑ์นี้การตลาดธุรกิจบริการต้องตัดสินใจดังนี้

จะขายบริการอะไร มีบริการใหม่ที่สามารถสนองความต้องการของลูกค้าและแตกต่างจากคู่แข่งอื่น อาจทำการเพิ่มลักษณะพิเศษเข้าไป

กลยุทธ์ส่วนผสมการตลาดบริการที่จะใช้คืออะไร (Product-mix strategies) กลยุทธ์ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ได้กับบริการ เช่น การขยายสายผลิตภัณฑ์ของธนาคารที่เดิมมีแค่การฝากออมทรัพย์และกระแสรายวัน ต่อมาเพิ่มบริการบัตรเครดิต โอนเงิน ฯลฯ และนอกจากการเพิ่มก็มีการลดบริการด้วย นอกจากนั้นต้องจัดการวงจรชีวิตของบริการด้วย เช่น เครดิตการ์ดอยู่ในขั้นตลาดเต็มอิม ผู้ขายบริการต้องรักษาการเจริญเติบโตไว้ด้วยการแสวงหาวิธีใช้ใหม่ๆ

ลักษณะของผลิตภัณฑ์ การขายบริการไม่มีหีบห่อ ตรา และคุณภาพมีการใช้กันมากในอุตสาหกรรมบริการ การใช้ตรากับสินค้าบริการมีปัญหาที่การรักษาคุณภาพและการมองไม่เห็นสินค้าทำให้เอาตราไปติดกับตัวบริการไม่ได้ นักการตลาดบริการจึงต้องสร้างภาพพจน์ให้เกิดขึ้นตราหือโดยทำการส่งเสริมบริการให้มากกว่าการมีชื่อตราหือ และใช้กลยุทธ์ดังนี้

- ใช้วัตถุที่จับต้องได้ (Tangible object) เพื่อสื่อสารภาพพจน์กับตราหือ
- สร้างคำขวัญที่จำได้ง่ายเพื่อผนวกกับตราหือ
- สร้างโครงการที่ใช้สีเด่นเป็นเอกลักษณ์ เช่น ใช้สีกับตัวอาคาร เครื่องแบบ

การบริหารคุณภาพของบริการ

คุณภาพของบริการยากที่จะกำหนด วัด ควบคุม การติดต่อสื่อสารในตลาดบริการเป็นเรื่องสำคัญต่อความสำเร็จของกิจการ แม้ยากที่จะกำหนดคุณภาพของบริการแต่ฝ่ายบริหารต้องเข้าใจในสองสิ่ง คือ

1. ลูกค้าเป็นผู้กำหนดคุณภาพ ไม่ใช่ผู้ผลิตหรือผู้ขาย
2. คุณภาพของบริการไม่สอดคล้องกับความคาดหวัง จะทำให้ยอดขายจากลูกค้า

ปัจจุบันลดลง และไม่อาจจูงใจลูกค้าใหม่ได้

ฝ่ายบริหารต้องทำการกำหนดระดับความคาดหวังของตลาดเป้าหมายและพยายามรักษา คุณภาพของบริการให้เท่ากับหรือสูงกว่าระดับความคาดหวัง ความคาดหวังขึ้นกับข่าวสารจากแหล่งข่าวที่เป็นตัวบุคคลและแหล่งข่าวธุรกิจ คำสัญญาของผู้ให้บริการ และ

ประสบการณ์ของลูกค้าจากการบริการ เมื่อรู้ความคาดหวังแล้วขั้นต่อไปก็คือ ทำบริการออกมาเป็นมาตรฐาน โดยทำผลผลิตบริการออกมาติดต่อกันเรื่อยๆ แต่อย่าลืมว่าบริการส่วนมากทำโดยบุคคลและพฤติกรรมของบุคคลก็ยากที่จะเป็นมาตรฐาน

โครงสร้างของราคา

เนื่องจากบริการเสื่อมสลายเร็ว เก็บรักษาไม่ได้ อุปสงค์ผันแปรขึ้นลงตลอดแต่ละอย่างมีผลกระทบต่อการตั้งราคา ในการวางโครงสร้างของราคามีนงาน2อย่าง คือ กำหนดราคาหลักและเลือกกลยุทธ์มาปรับราคาดังกล่าว

การกำหนดราคาของกิจการที่มุ่งกำไร อาจใช้วิธีการตั้งราคาชนิดบวกเพิ่มต้นทุน หรือราคาอิงตลาด

การกำหนดราคาของกิจการที่ไม่มุ่งกำไร การตั้งราคาจะต่างกัน ราคาจะมีความสำคัญน้อยลงเพราะกำไรไม่ใช่วัตถุประสงค์ของกิจการ ในตลาดบริจาคขององค์กรที่ไม่มุ่งกำไร ไม่ได้วางราคาจำนวนการบริจาคแล้วแต่ความเต็มใจในการบริจาค แต่ก็อาจแนะนำราคาได้ในตลาดลูกค้าซึ่ง อาจใช้วิธีเช่นเดียวกับกิจการแสดงกำไร เช่น มีค่าผ่านประตูทั้งที่ไม่อาจคุ้มต้นทุน

กลยุทธ์การตั้งราคา

1. การลดราคา อาจคิดราคาต่ำลงถ้าใช้บริการเป็นรายสัปดาห์ รายเดือน (ส่วนลดปริมาณ)

2. กลยุทธ์ราคาคล่องตัว เช่น เสนอราคาต่ำกว่าให้เด็ก

3. กลยุทธ์ราคาเดียว คิดราคาเท่ากันหมด

ระบบการจัดจำหน่าย

1. การเลือกช่องทางการจัดจำหน่ายของบริการส่วนใหญ่ง่ายและสั้นมากเพราะมีคุณสมบัติที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ (ไม่อาจแยกบริการกับผู้ผลิตได้) ช่องทางจึงเริ่มจากผู้ผลิตจบลงที่ลูกค้าไม่มีพ่อค้าคนกลาง

2. การจัดเครื่องอำนวยความสะดวกทางวัตถุ หากจัดจำหน่ายโดยตรงจากผู้ผลิตไปถึงผู้ซื้อทำเลที่ตั้งเป็นสิ่งสำคัญมาก ปัจจุบันลูกค้ามุ่งที่ความสะดวก เจ้าของธุรกิจบางรายจึงขยายทำเลที่ตั้ง เช่น เปิดสาขาย่อย นอกจากนั้นก็ใช้สิ่งแวดล้อมทางวัตถุอื่นๆหรือบรรยากาศเพื่อก่อให้เกิดผลต่อการรับรู้ในบริการ

โครงการส่งเสริมบริการ

บริการเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ การขายโดยใช้พนักงานจึงมีบทบาทในการส่งเสริมตลาดบริการได้ เพราะเป็นการติดต่อกันแบบตัวต่อตัวระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย พนักงานจึงต้องมีความชำนาญด้านความสัมพันธ์กับลูกค้า และสามารถผลิตบริการที่มีคุณภาพได้

การโฆษณา มีการใช้การโฆษณาอย่างกว้างขวาง เห็นได้ชัดในบริการทางการแพทย์ และยังทำให้เข้าถึงตลาดบริจาค ซึ่งรวมถึงการใช้จดหมายตรงในการส่งเสริมการขาย เช่น ลดราคา คุปอง และสิ่งพิมพ์เผยแพร่แจกฟรี

ทฤษฎี และแนวคิดด้านการตลาดบริการโดยองค์กรที่มุ่งกำไร และไม่มุ่งกำไรสามารถช่วยให้โรงเรียนเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากสามารถนำแนวคิดนี้มาใช้พิจารณา สภาพแวดล้อมทางการตลาดที่เกี่ยวข้องกับตัวโรงเรียน และเป็นแนวทางควบคุมกิจกรรมทางการตลาดเพื่อให้โรงเรียนสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนได้จริง ส่งผลให้การดำเนินกิจการเป็นไปด้วยความราบรื่นและมั่นคง